

Allmänningsskogar i **Norrland och Dalarna**

Anders Nyberg 92/96

Allmänningsskogar

Vad är en allmänning? En allmänning är ett av flera jordägare gemensamt ägt, ostyckat jordstycke. Under medeltiden fanns det i Sverige by-, härads-, hundares-, socken- och landsallmänningar, som ägdes av vederbörande bönder. Redan under medeltiden började kungen göra anspråk på en tredjedel av härads och landsallmänningarna och från senmedeltiden även på de stora vidderna i Norrland. Från och med senare delen av 1500-talet hävdade kronan att den hade full äganderätt till alla lands och häradsallmänningar. Det var först på 1800-talet som böndernas äganderätt till härads allmänningarna definitivt fastställdes. Lands allmänningarna försvann till en del redan på medeltiden och resten på 1800-talet, då tillstånd gavs att dela upp dem mellan ägarna. By och sockenallmänningarna försvann på 1700-talet, och marken tillfördes de enskilda jordägarna. Vid genomförandet av storskiftet tillkom emellertid nya socken allmänningar, sk. besparingsskogar, i Kopparbergs, Gävleborgs och Norrbottens län.

Förutom de nämnda allmänningarna har det funnits kronoallmänningar, de skapades när kronan från slutet av 1600-talet fastställde gränserna mellan sina och de enskilda skogsägarnas skogar. Dessa allmänningar avskaffades på 1800-talet och ombildades sedan till kronoparker. Numera är det helt klart att allmänningar tillhör de mantalsatta fastigheterna inom byn, socken eller häradet. I våra dagar förekommer det, t.ex. när ett område exploateras för fritidsbebyggelse, att ytor lämnas fria mellan tomterna. de kallas ofta felaktigt för allmänning, trots att de inte tillhör de nybildade fastigheterna. Utan formellt bildar en egen fastighet (resten av den ursprungliga fastigheten). Det finns gott om felaktiga användanden av beteckningen allmänning ofta f.d. allmänningar som bytt ägare. Som exempel kan nämnas de markområden som köpts upp av skogssällskapet för beskogning och därefter sålts till bland annat landstinget. Dessa är inte några allmänningar. Inte heller är samfälligheter någon egentlig allmänning den är förvisso gemensamt ägd mellan flera fastigheter men är inte belagd med några restriktioner om försäljning andelsstorlek osv.

Allmänningsskogarnas storlek och omfattning.

Endast allmänningsskogarna i Norrland och Dalarna kommer att beröras då dessa är totalt dominerande i areal. Sammanställning enligt (Jordbruksdep 1983) och (Liljenäs I 1982) samt (Andersson G 1926)

1980	Prod areal	Ant delägare	Årlig utdeln	Marknadsvärde
Besparingsskogar i X och W län	210.183	10.028	8.032.000	450 milj
Allmänningar i AC län	229.365	8.621	6.910.000	180 milj
Allmänningar i BD län	101.052	2.135	2.166.000	65 milj
Totalt	540.600	20.784	12.400.000	695 milj

Dvs skogsallmänningarna utgör inte mindre än 2.5% av rikets totala skogsmarks areal.

Historia:

Avvittringen som enligt (Jordbruksdep 1983) bara skedde i Dalarna och Norrland på gick från 1600-talet och framåt och innebar en uppdelning och gränsdragning mellan kronans och den enskildes mark. Mot 1800 talet intensifierades avvittringen liberala idéer och ökad insikt om tidigare värdelösa urskogars värde skyndade på takten. Det under inflytande av de allmänna grunderna för en ny lagstiftning, antagen av 1856-1858 års riksdag. I syfte att främja en bättre skogshushållning, som tanken att avsätta en del av bya tilldelningen, i varje socken under allmänvård, uppstod i Dalarna. Det var helt enkelt ett stort problem att så fort ägaren fått sin mark avverkade han alltihop för att få in pengar. På Kungl. Maj:ts uppdrag utreddes möjligheten för första gången 1858. En annan viktig anledning är enl. (Jordbruksdep 1983) för att avkastningen från dom skulle kunna ge en bättre ekonomisk grundval för vederbörande fattiga socknar att finansiera sina allmännyttiga funktioner såsom fattigvård, skolväsende, rättsväsende, vägbyggande etc. Inte mindre än 10 besparingskogor bildas mellan åren 1861 och 1885.

I de två nordligaste länen avvittrades till en början bara kustlandet och det gick på det hela taget ganska sakta. Efter en framställning av landshövdingen utfärdade Kungl. Maj. 1873 en särskild stadga om avvittring i Västerbotten och Norrbottens lappmarker. Denna innehöll stränga bestämmelser om utsyning och skulle vara en garant mot skogsskövling och hemmansförsäljning. De stora skogsanslagen som tilldelades lappmarkens hemman och nybyggen i samband med avvittringen kom inte alltid den jordbrukande befolkningen tillgodo. Trots utsyningstvånget köptes, och anlades många fastigheter av sågverksbolagen. 1873 uttalade sig invånarna i ännu oavvittrade Pajala socken i Norrbottens kustland under landshövdingens ordförandeskap. För att avsätta en fjärdedel av det anslag som hemmanen skulle få i en eller flera allmänningskogor att förvaltas för det allmännas bästa. Kungl. Maj. anmodade 1875 en juridisk expert att uttala sig i frågan. Denne föreslog enligt (Jordbruksdep 1983) kort därefter att en fjärdedel till hälften av skogsanslagen skulle avsättas i allmänningskogor, och att staten hårt skulle reglera användningen av de medel som utföll från skötseln.

1877 beslutades att inget generellt påbud av bildandet av allmänningskogor skulle gälla, endast dom som så önskade skulle "behöva" bilda. Fram till 1898 färdig bildades alla de stora allmänningskogorna i Norrbotten. Dock tillkom 1918 några mindre nybygges allmänningar.

Klart är att inte alla var tilltalade av allmänningskogorna i Västerbotten var t.ex. endast Stensele, knappt för iden. Medan alla andra församlingar i Västerbottens lappmark var emot. Och starkt påverkad av skogsbolagens negativa inställning. När avvittringen 1894-1901 fortsatte ovan odlingsgränsen, beslöts emellertid inte p.g.a. frivilliga beslut, utan med stöd av avvittrings lagstiftningen. Att även här bilda allmänningskogor. Mellan 1901 och 1916 avvittrades Västerbottens allmänningskogor.

Hur blir man delägare?

Delägarskapet är direkt kopplat till de fastigheter som det avsattes för och kan inte försäljas från den fastigheten med mindre än att hela fastigheten försäljs. Alltså inte som för en samfärdighet där andelar obehindrat kan försäljas. Dessutom varierar respektive fastighets andel efter det mantal som var ansatt vid avvittringen. Ett helt mantal fick normalt en gård som kunde försörja en familj inklusive dräng och piga. Det var alltså vanligt med endast del av mantal, som halvt eller trekvarts mantal. Gårdens mantal var också skattegrundande varför man helst ville hålla det lågt. Genom detta är bolag ofta storägare i allmänningar då man köpt fastigheter med mantal i allmänning. Genom rösträttsbegränsande regler har man inget större inflytande vid stämman man får inte rösta för mer än tio procent av rösterna vid stämman. En allmänning kan dock köpa upp en delägande fastighet under förutsättning att det inte skadar privata skogsägare, dess mantal - rösträtt försvinner då. Men skulle fastigheten senare försäljas skall den återfå sin rösträtt. Vid delning av fastighet görs jorddelning där andelstorlek bestäms. (Statens offentliga utredningar 1937) och (Jordbruksdep 1983).

Stadgar för skogs allmänningar

Varje skogs allmänning har stadgar som är ganska lika. Där anges hur intäkter skall användas och fördelas. samt hur förvaltare skall utses och verka. Staten har varit angelägen om att avsedd effekt uppnåddes dvs allmänningsskogarna verkade för dom lokala bönderna. Därför stiftade man tidigt en allmänningsslag som reglerade bland annat skogshushållning, ekonomi och fördelning samt röstningsregler.

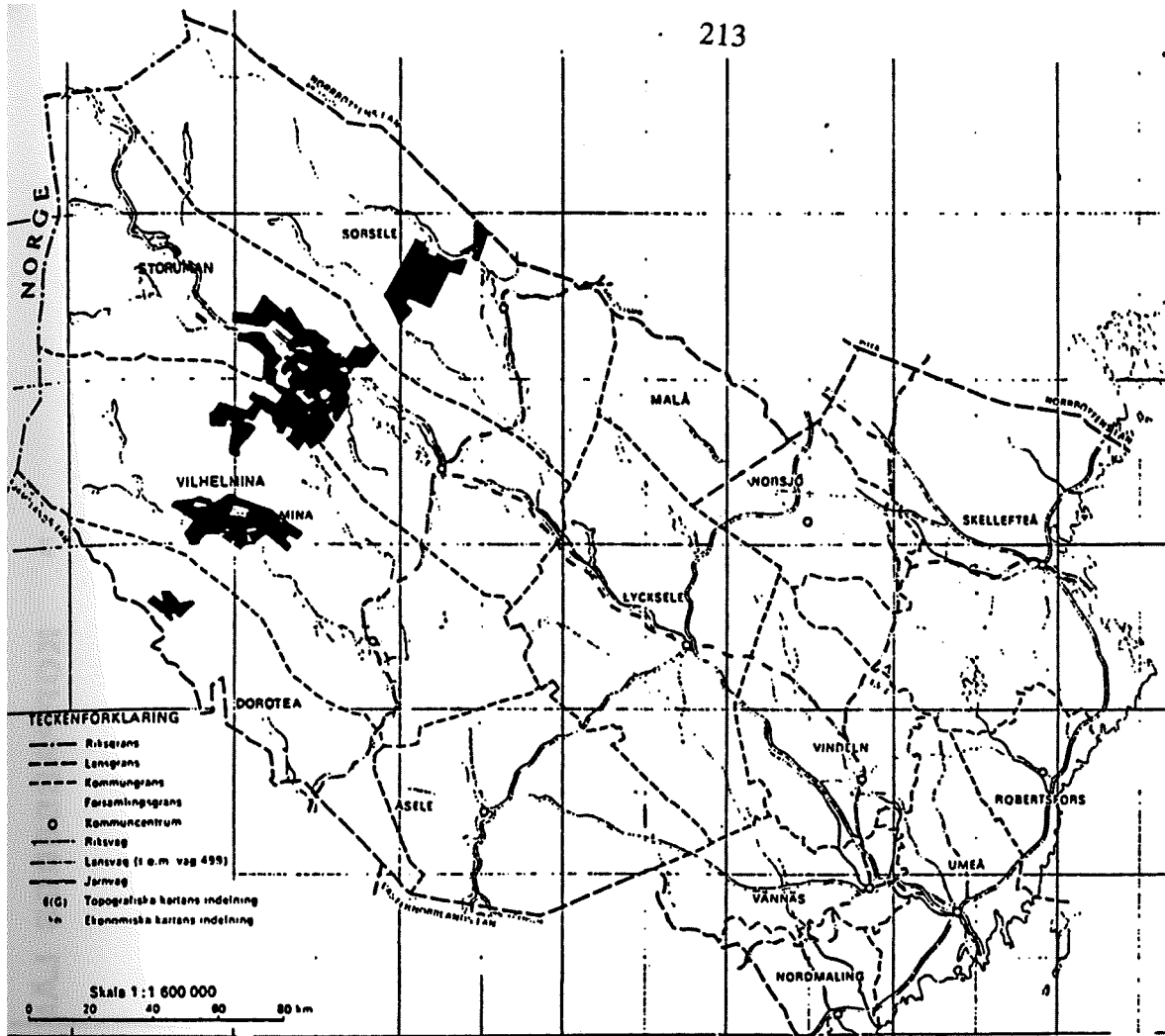
Användande av intäkter.

Intäkter av skogsförsäljning skall i första hand användas till skogsvård och förvaltning därefter till stödjande av jord och skogsbruk inom socken. I praktiken har detta inneburit att allmänningsskogen har subventionerat vissa saker förr kunde man få lån till byggnation av ekonomi byggnader och plöjning. Vägbyggnad och elektrifiering sponsrades. I början av 1900-talet var det dock bidrag till jordbruket som var viktigast man betalade ut bidrag för: veterinär transport, tjurföreningar, konstgödsel, utsädesinköp, jordbruksredskap och maskiner, mejerier, hushållningssgillan, dikning osv, osv. Då jordbruken var små och inte särskilt lönsamma var dessa bidrag av stor betydelse för de enskilda bönderna. Under femtio och sextio talet minskade jordbruket i betydelse och bidrag utbetalades i allt större utsträckning för skogsskötseln. Man gav bidrag för sådant som inte staten gjorde eller gav extra bidrag till röjning, dikning, plantering, mm. Bidrag för skogsvården är även i dagsläget (1980) mycket viktiga. Flera allmänningar har börjat dela ut ett förstärkt skogsvårdsbidrag vilket betalats ut i kontant form. Detta har även delats ut till delägande bolag som i övrigt inte kunnat tillgodogöra sig några intäkter från allmänningsskogarna då dess fastigheter inte varit taxerade som jordbruksfastigheter. Allmänningsskogarna har även byggt upp nödfonder att användas vid missväxt och liknande.

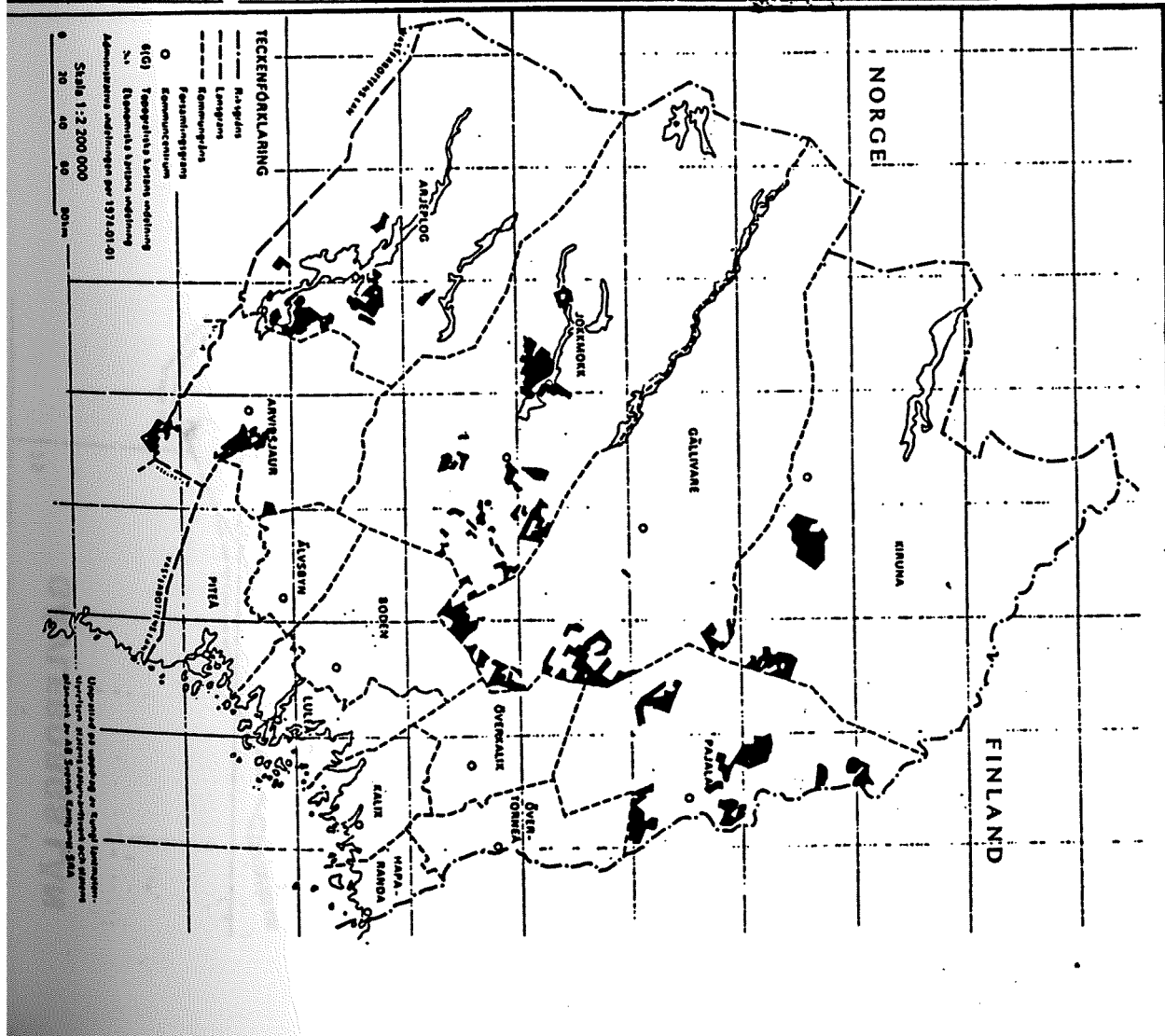
Hämtat från (Länstyrelsen i Norrbottens län 1983) och (Jordbruksdep 1983).

För att belysa allmänningarnas betydelse kan det nämnas att Orsa kommun länge ansågs vara en av Sveriges rikaste och inte började ta upp kommunalskatt förrän långt in på 30-talet. I Norrland kände sig kustkommunerna ofta pressade att ge liknande bidrag ur den kommunala budgeten som gransocken invånarna fick från allmänningsskogen. Dessa var av mycket stor betydelse lokalt.

VÄSTER-
BOTTENS LÄN

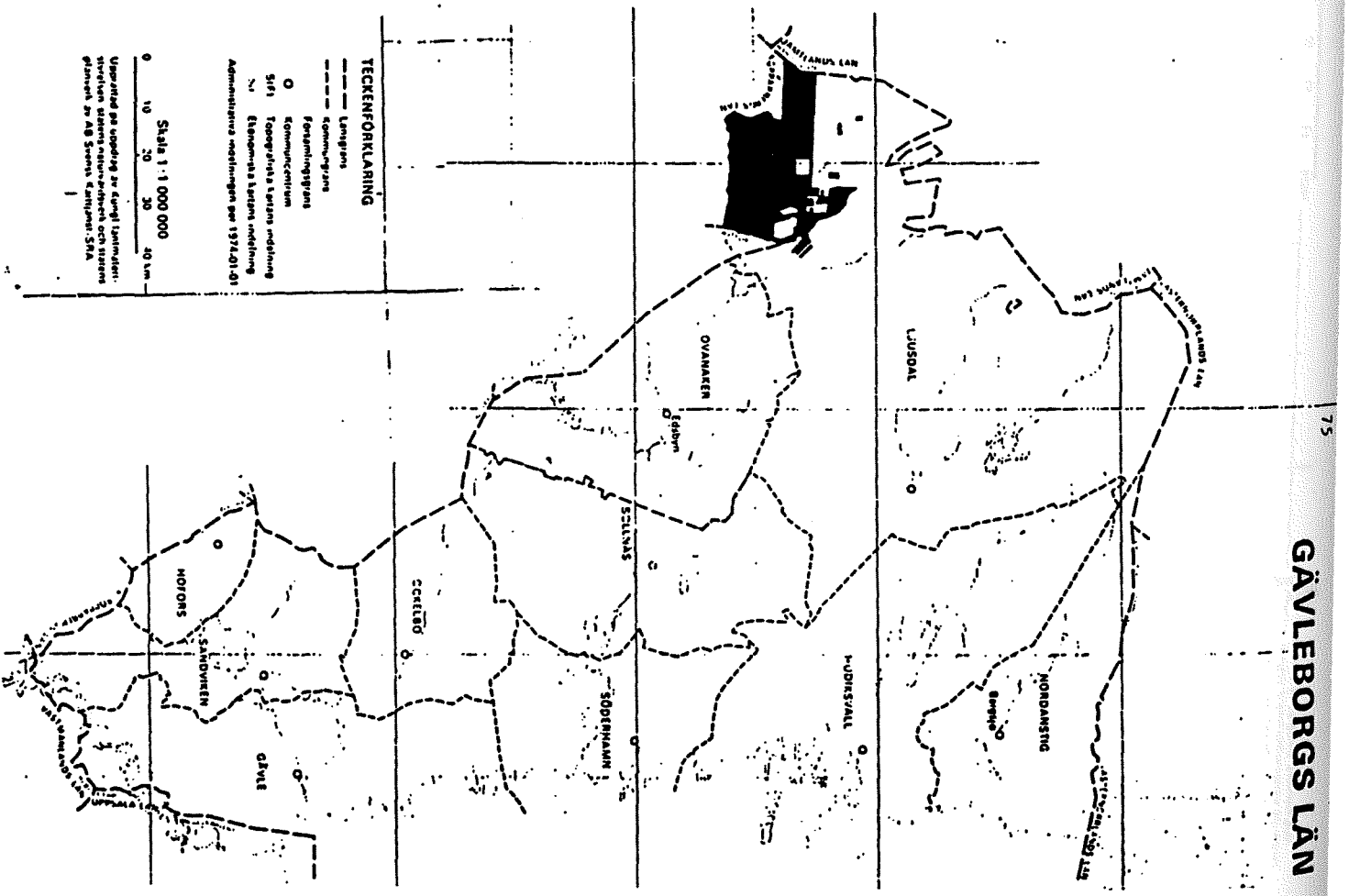
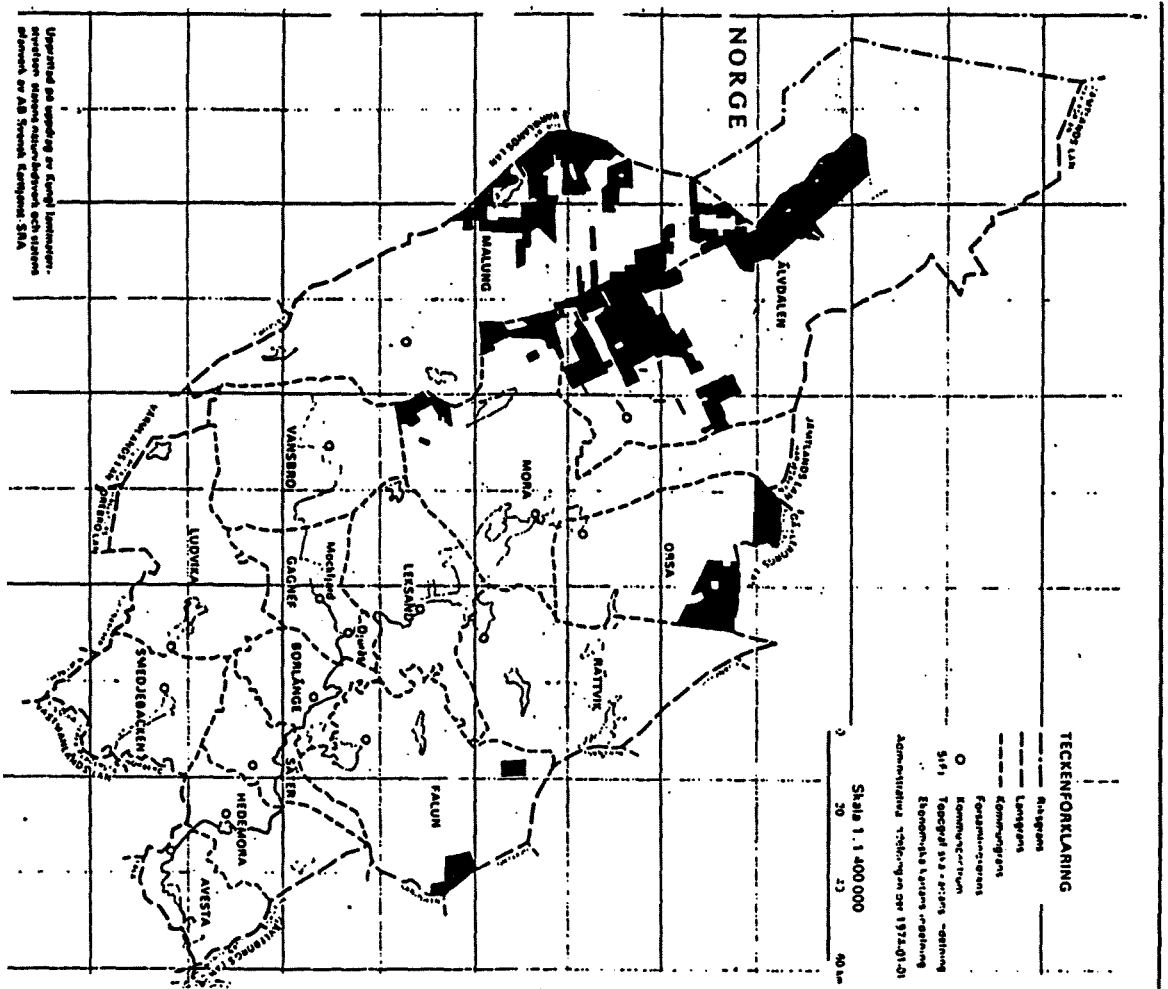


76



77

NORRBOTTENS LÄN



Litteraturlista:

Jordbruksdep. (1983) Skogsallmänningar, betänkande av allmänningens utredningen
Ds Jo 1983:15 Liber allmänna förlaget, Stockholm.

Länsstyrelsen i Norrbottens län (1983) Allmänningen -en lokal resurs i Norrbottens
inland. Planerings avdelningens rapportserie, Luleå.

Liljenäs I (1982) Besparingskogarna i Kopparbergs och Gävleborgs län samt
allmänningsskogarna i Norrbottens och Västerbottens län. Department
of geography university of Umeå, rapport A:34, Umeå

Andersson G (1926) Sveriges allmänna skogar. Tidens förlag, Stockholm

Statens offentliga utredningar(1937) Lag om allmänningsskogar i Norrland och
Dalarna 1937:29. Isaac Marcus boktryckeri AB. Stockholm.